

Канонічна пастка і маніпулятивна стратегія УПЦ МП: богословсько-канонічний, історичний та безпековий аналіз

Професор, єпископ Віктор Бедь

Карпатський університет імені Августина Волошина

Ужгородська українська богословська академія

Міжнародна академія богословських наук

м. Ужгород, 03.06.2025 р.

Анотація

У статті здійснено богословсько-канонічний, церковно-історичний та політико-правовий аналіз ситуації навколо Української Православної Церкви, яка перебуває в духовній єдності з Московським патріархатом (далі — УПЦ МП). Автор аргументовано доводить, що проголошена 27 травня 2022 року «незалежність» УПЦ МП суперечить її фактичному канонічному підпорядкуванню Російській Православній Церкві, що зумовлює виникнення канонічного тупика. Також розкрито характер інформаційних маніпуляцій та подвійних стандартів, які використовуються цією церковною організацією з метою уникнення юридичної відповідальності в умовах повномасштабної воєнної агресії Російської Федерації проти України.

Abstract

The article provides a theological-canonical, church-historical, and politico-legal analysis of the situation surrounding the Ukrainian Orthodox Church, which remains in spiritual unity with the Moscow Patriarchate (hereinafter referred to as the UOC-MP). The author argues that the "independence" declared by the UOC-MP on May 27, 2022, contradicts its actual canonical subordination to the Russian Orthodox Church, resulting in a canonical deadlock. The article also examines the nature of informational manipulations and double standards employed by this ecclesiastical organization to evade legal responsibility amid the full-scale military aggression of the Russian Federation against Ukraine.

Вступ

Упродовж останніх років, особливо після надання Православній Церкві України визнаної автокефалії (2019), а також у контексті російсько-української війни (2014–2025), що переросла у повномасштабну збройну агресію Російської Федерації проти України з 2022 року, питання канонічного статусу так званої Української Православної Церкви (яка перебуває в духовній

єдності з Московським патріархатом) набуло особливої суспільної, церковної та державної актуальності. На тлі війни, яку Росія веде проти України за відвертої політичної, духовної та ідеологічної підтримки з боку ієрархів і духовенства Російської Православної Церкви, спроби УПЦ МП позиціонувати себе як «незалежну» церковну структуру виглядають не просто непереконливо, а й маніпулятивно й облудно.

Декларована незалежність та канонічна залежність

27 травня 2022 року на Архиєрейському Соборі в Києві Українська Православна Церква (у духовній єдності з Московським патріархатом) оголосила про нібито «повну самостійність і незалежність». Втім, при цьому вона не лише не звернулася до Матері-Церкви — Константинопольського Патріархату — з канонічним проханням про автокефалію, але й формально залишила чинним посилання на Грамоту Патріарха Московського і всієї Русі Олексія II Рідигера від 27 жовтня 1990 року [8]. Саме ця грамота визначила УПЦ МП як самокеровану частину Російської Православної Церкви, тобто структуру, що підпорядковується Московському патріархату з обмеженим ступенем автономії.

- ✓ *«Українська Православна Церква, з'єднана через нашу Руську Православну Церкву з Єдиною Святою Соборною і Апостольською Церквою, хай не змінює у себе нічого, що стосується догматів віри і святих канонів, без соборного рішення всієї Православної Кафоличної Повноти» [5]*

(Витяг з Грамоти Патріарха Московського Олексія II Рідигера від 27.10.1990 р., переклад автора).

Це положення Грамоти чітко обмежує самостійність УПЦ МП у сфері догматичного вчення та канонічного устрою. Відповідно до нього, Церква не має права змінювати жодні аспекти свого віровчення або канонічного статусу без соборного рішення всієї повноти Православної Церкви. Фактично це означає, що:

- УПЦ МП залишається канонічно залежною від Російської Православної Церкви у питаннях віри, устрою і міжцерковного спілкування, а отже — не є автокефальною;
- проголошення «незалежності» суперечить змісту самої Грамоти 1990 року, а також ustalеним принципам канонічного права, які не визнають можливості існування Церкви з гібридним статусом — тобто юридично

незалежної, але водночас канонічно підпорядкованої іншій церковній юрисдикції.

Таким чином, УПЦ МП насправді зберігає лише адміністративну самоврядність, а в богословсько-догматичних і канонічних питаннях вона залишається повністю залежною від Московського патріархату. Це підтверджується тим, що РПЦ вважає себе частиною «Православної Кафолічної Повноти» і надає собі ексклюзивне право визначати допустимі рамки автономії УПЦ МП. Усі рішення, що суперечать цим обмеженням, зокрема ті, які вказують на самостійність або незалежність УПЦ МП, розглядаються як неканонічні, а отже — недійсні в межах церковного права.

Канонічне право не визнає проміжних, невиразних форм статусу. Церква або є автокефальною, або підпорядкованою іншій церковній юрисдикції. Тому оголошення про «незалежність» за збереження канонічної єдності з Московським патріархатом є не лише внутрішньо суперечливим, але й канонічно некоректним. Така ситуація спричиняє хаос у церковному устрої, підважує євхаристійне спілкування, порушує еклезіологічну ідентичність та вводить в оману як вірян, так і державні інституції, що змушені взаємодіяти з цією церковною структурою.

Маніпулятивне уникнення канонічної відповідальності

Керівництво Української Православної Церкви (у духовній єдності з Московським патріархатом) послуговується мовою двозначностей, юридичних підмін і семантичних маніпуляцій з метою одночасного збереження єдності з Російською Православною Церквою та зовнішнього публічного дистанціювання від неї. Така стратегія дозволяє уникати прямої відповідальності за дії церковного центру в Москві, зокрема перед українським суспільством та державними органами.

Водночас у жодному з документів Архиєрейського Собору УПЦ МП від 27 травня 2022 року не міститься ані канонічного, ані морального засудження публічної діяльності Московського патріархату, включаючи:

- прями благословення повномасштабної воєнної агресії проти України з боку Московського Патріарха Кирила Гундяєва;
- проповідь, легітимізація та ідеологічне впровадження Московським Патріархом Кирилом Гундяєвим і всією РПЦ єресі агресивного імперіалізму та шовінізму — так званого «русского міра», що де-факто є антихристиянською, антилюдською ідеологією рашизму.

Формальне декларування «незалежності» при повній відсутності публічного осуду зазначених дій, з одного боку, дозволяє УПЦ МП дистанціюватися від політичної відповідальності РПЦ, але, з іншого боку, зберігає її канонічну і організаційну залежність від церковного центру в Москві. Така подвійна позиція виявляється в наступному:

- збереження євхаристійного єднання з Московським патріархатом;
- збереження чинної церковної структури, яка продовжує функціонувати відповідно до норм і постанов РПЦ;
- уникнення будь-яких канонічних дій, які б дійсно засвідчували розрив підпорядкування або виключення себе з юрисдикції Московського патріархату.

Таким чином, УПЦ МП намагається поєднати канонічну лояльність до Москви з публічним політичним нейтралітетом в Україні — що є типовим прикладом богословського, церковно-канонічного та юридичного маніпулятивного мімікрізму, покликаного уникнути відповідальності як перед Церквою, так і перед державою.

Поруч із вищевикладеним, ані 27 травня 2022 року, ані згодом Українська Православна Церква (в єдності з Московським патріархатом) не ухвалювала рішення і не надсилала відповідного звернення ні до Російської Православної Церкви, ні до її соборних органів управління (Синоду, Архиєрейського чи Помісного Собору) з проханням про надання їй статусу церковної автокефалії [8].

І хоча навіть таке звернення — не до Матері-Церкви, тобто Константинопольського патріархату, а до Московського патріархату, в юрисдикції якого УПЦ МП канонічно та організаційно перебуває й досі, — саме по собі вже не відповідало б церковним канонам, однак і такого кроку не було зроблено.

Що, у свою чергу, свідчить про відсутність у ієрархії УПЦ МП реального наміру здобути автокефалію та вийти зі складу Російської Православної Церкви.

Канонічна оцінка ситуації з точки зору святоотцівського передання

Святоотцівське передання та канони Вселенських Соборів послідовно наголошують на необхідності збереження єдності віри, канонічного порядку та ієрархічної підпорядкованості церковних структур — зокрема єпархій або церковних об'єднань, що не мають автокефального статусу, — своїй Матері-

Церкві в межах установленої канонічної території. Одним із ключових нормативних джерел цього принципу є 34-те Апостольське правило, яке зобов'язує єпископів зберігати єдність зі своїм предстоятелем у межах церковної юрисдикції, згідно з яким:

- ✓ *«Єпископи кожного народу мають визнавати першого серед них, і визнавати його як голову, і нічого важливого нехай не роблять без його волі; але кожен нехай робить лише те, що стосується його єпархії та її місцевостей. А перший нехай не робить нічого без згоди всіх, бо так буде злагода, і Бог буде прославлений через Господа у Святому Дусі...» [7].*

У випадку з Українською Православною Церквою (що перебуває в духовній єдності з Московським патріархатом), чинне визнання влади Московського Патріарха над українським єпископатом — попри формальні заяви про «незалежність» — прямо суперечить канонічним приписам. Адже, обираючи Предстоятеля з-поміж власного єпископату, УПЦ МП водночас продовжує фактично визнавати та поминати як свого першоієрарха «Господина і Отця нашого Кирила, Святішого Патріарха Московського і всієї Русі». У такий спосіб, попри риторичку про нібито «незалежність», вона підтверджує свою належність до іншої Помісної Церкви, визнаючи її главу своїм фактичним очільником.

Це, своєю чергою, є прямим порушенням 2-го правила Другого Вселенського Собору (381 р.), яке забороняє єпископам однієї області втручатися у справи іншої:

- ✓ *«Єпископам не належить простягати владу на церкви поза межами своєї області, але нехай кожен єпископ керує церквою, що в його ділянці...» [7].*

Таким чином, підпорядкування Української Православної Церкви Московському патріархату в умовах існування незалежної держави України та визнаної Помісної Автокефальної Православної Церкви України є неканонічним і суперечить як апостольським правилам, так і канонам Вселенських Соборів. Відповідно до церковних канонічних норм та їх логіки, церковна юрисдикція повинна узгоджуватися з політичними та етнокультурними межами народу й держави. Відтак Православна Церква в Україні має право на повністю самостійну автокефальну ієрархію, незалежну від будь-якого зовнішнього (іноземного) церковного центру.

Церковно-історичний вимір: автономія чи релікт колоніалізму?

Історія Української Православної Церкви (у духовній єдності з Московським патріархатом) як структурної одиниці Російської Православної Церкви в Україні є безпосереднім наслідком церковної політики Союзу РСР, що проводилася органами державної влади та Центральним Комітетом Комуністичної партії Радянського Союзу в період з 1940-х до кінця 1980-х років. Система інституційного підпорядкування православних єпархій на території Української РСР Московському патріархату була оформлена у вигляді так званого Українського екзархату РПЦ і функціонувала як складова частина державної політики тотального контролю над релігійною сферою. Цей контроль реалізовувався насамперед через органи НКВС — МДБ — КДБ, які не обмежувалися наглядовими функціями, а здійснювали пряме кадрове втручання: затвердження і призначення архиєреїв, контроль за змістом богослужінь і проповідей, відбір священників, а також постійне стеження за діяльністю духовенства та віруючих.

Укази Президії Верховної Ради СРСР, розпорядження Ради у справах релігій при Раді Міністрів СРСР, а також таємні директиви Центрального Комітету КПРС і КДБ СРСР стали правовими та адміністративними механізмами, які легітимізували й забезпечували реалізацію моделі державно-репресивного управління Церквою. Формально залишаючи церковні структури «самокерованими», комуністично-радянська влада фактично повністю інтегрувала їх у систему адміністративно-ідеологічного контролю. З канонічної точки зору така ситуація становила відверте і грубе порушення принципів соборності, автономії Помісних Церков, 34-го Апостольського правила [7] та інших основоположних норм канонічного права.

Примусове утримання Українського екзархату РПЦ, а з 27 жовтня 1990 року — УПЦ МП, у підпорядкуванні Московському патріархату — спочатку під тотальним контролем комуністично-радянської влади СРСР, а після 24 серпня 1991 року — під політичним впливом Російської Федерації, яка зберігає контроль над Московським патріархатом, зокрема в умовах путінського тоталітаризму та ідеології рашизму, — без вільного й соборного церковного рішення українського єпископату чи повноти самої УПЦ МП, є канонічно нелегітимним з моменту його насильницького нав'язування.

Однак така ситуація, на жаль, влаштовує нинішню церковну ієрархію УПЦ МП, навіть попри те, що значна — а можливо, й переважна — частина її єпископату, духовенства та мирян уже чітко усвідомлює неканонічність і тупиковість свого становища.

Навіть так звана «автономія» УПЦ МП, проголошена у 1990 році на підставі Грамоти Патріарха Московського і всієї Русі Олексія II Рідигера, не була актом автокефалії. Вона стала лише інституційним косметичним оновленням екзархальної моделі церковного управління, яка залишала реальне керівництво у руках Московського патріархату. Грамота 1990 року не передбачала ні самостійності у догматичних чи канонічних питаннях, ні права самостійного зовнішнього церковного представництва, а, згідно з текстом, забороняла УПЦ МП змінювати щось без погодження з «Православною Кафолічною Повнотою», під якою малася на увазі РПЦ. Водночас не було звернення до Константинопольського патріархату як до Матері-Церкви, що є обов'язковою умовою для канонічного здобуття автокефального статусу. Так само не було й відповідного звернення до самого Московського патріархату з постановкою питання про надання автокефалії.

Сучасні спроби зберегти юрисдикційне підпорядкування УПЦ МП Московському патріархату в Україні — навіть під новими формулюваннями на кшталт «самостійність» чи «незалежність» — не мають під собою ані канонічної, ані історичної, ані правової легітимності. Це, по суті, продовження імперської еклезіології Московського патріархату, адаптованої до умов незалежної Української держави. Така «автономія» — це релігійно-інституційний релікт колоніального минулого, що маскується під оновлену церковну ідентичність, але зберігає канонічну залежність від зовнішнього церковного центру — Москви.

На противагу цьому, Православна Церква України, яка у січні 2019 року отримала Томос про автокефалію від Вселенського Патріарха Варфоломія II Архондоніс [6], діє згідно з канонічним порядком і є повноцінною Помісною Автокефальною Церквою. Її автокефальний статус підтверджено рішенням Константинопольського патріархату, і він вже визнаний низкою інших Помісних Церков — зокрема Олександрійською, Елладською, Кіпрською та іншими. Це — відновлення канонічної справедливості, повернення до церковної істини, перерваної під тиском історичних імперських та тоталітарних обставин.

Політико-правовий аспект: виклики для державної безпеки

Попри публічну риторику «самостійності» та «незалежності», Українська Православна Церква (у духовній єдності з Московським патріархатом) фактично залишається інституційно та канонічно пов'язаною з Російською Православною Церквою, яка, у свою чергу, діє в тісній ідеологічній та адміністративній співпраці з органами влади Російської Федерації — держави-

агресора щодо України. Такий статус перетворює УПЦ МП на потенційний канал впливу РФ в українському духовному, інформаційному, суспільному та безпековому просторі, що породжує низку прямих і непрямих загроз:

- поширення проросійської пропаганди під виглядом «традиційного православ'я»;
- легітимізація наративів «русского міра» через церковну проповідь та місіонерську діяльність;
- можливе використання церковної інфраструктури для збору розвідувальної інформації;
- підрив моральної стійкості суспільства, зокрема в прифронтових і тимчасово окупованих регіонах.

У таких умовах Українська держава має повне конституційне, законодавче та міжнародно-правове право на вжиття превентивних заходів для захисту національного суверенітету, територіальної цілісності, конституційного ладу та громадянської безпеки. Це право випливає, зокрема, зі статей 1, 5, 17 і 35 Конституції України [1], які закріплюють засади незалежності, народного суверенітету, обов'язку держави захищати суверенітет і безпеку, а також свободу світогляду і віросповідання — за умови, що реалізація останньої не загрожує державній безпеці, громадському порядку, здоров'ю і правам інших осіб. Додатково ці засади конкретизуються в статті 8 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» [2], яка передбачає, що діяльність релігійних організацій, яка суперечить законодавству, може бути обмежена або заборонена в судовому порядку. А стаття 5-1 Закону України «Про національну безпеку України» [3] прямо відносить захист державного суверенітету та недопущення підривної діяльності іноземних держав через підконтрольні церковні структури до сфери пріоритетних завдань національної безпеки.

Серед таких заходів цілком правомірним є законодавче обмеження або заборона діяльності релігійних організацій, що пов'язані з державою-агресором або перебувають під її впливом, — у випадку доведеного зв'язку з ворожими центрами впливу, участі в інформаційних чи гібридних операціях, сприяння окупаційним силам, а також порушення чинного законодавства України. Зокрема, йдеться про статті 111, 111-1, 114, 114-1, 114-2, 436-2 та 161 Кримінального кодексу України [4], які передбачають відповідальність за державну зраду, колабораційну діяльність, поширення інформації в інтересах агресора, сприяння агресору, виправдовування збройної агресії проти України, а також умисні дії, спрямовані на розпалювання міжнаціональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті. Такі дії не можуть бути захищені свободою віросповідання, оскільки виходять за межі релігійної діяльності та загрожують основам державності й безпеки.

У контексті воєнного стану та гібридної війни, яку веде Росія проти України, право держави на самооборону включає й усунення систем внутрішнього деструктивного впливу, навіть якщо вони діють під релігійними чи гуманітарними прикриттями. Така політика має бути реалізована на засадах верховенства права, об'єктивного розслідування, рішень судів і демократичного контролю, з одночасним забезпеченням свободи совісті для віруючих, які не є носіями загроз.

Висновки та рекомендації

Українська Православна Церква (у духовній єдності з Московським патріархатом) перебуває у канонічному тупику, проголошуючи публічно або кулуарно нібито «незалежність», але при цьому зберігаючи фактичну канонічну, організаційну та догматичну залежність від Російської Православної Церкви. Такий стан речей є глибоко суперечливим і викривлює як церковну еkleзіологію, так і принципи канонічного устрою.

Інформаційна стратегія УПЦ МП побудована на двозначності термінів, ухиленні від прямої відповідальності, симуляції самостійності, свідомому обмані як вірян, так і державних інституцій. Це створює ілюзію незалежності, яка використовується для легітимації церковної присутності Росії в Україні в умовах відкритої збройної агресії.

З богословсько-канонічної точки зору, така позиція є непослідовною, суперечною духу соборного передання Церкви, порушує 2-ге правило II Вселенського Собору та 34-те Апостольське правило [7], і заперечує принцип відповідності церковного устрою до реальної юрисдикційної незалежності Помісної Церкви.

З історичної перспективи УПЦ МП, як інституційний спадкоємець Українського екзархату Російської Православної Церкви, є реліктом імперського панування та жорсткого ідеологічного контролю, нав'язаного в межах комуністично-радянської системи за часів СРСР і правління КПРС — за активної участі спецслужб і партійного апарату. Надалі ж, після розпаду Радянського Союзу і до сьогодні, вона продовжує перебувати в юрисдикції Московського патріархату під фактичним контролем державного апарату та спецслужб Російської Федерації, що в умовах сучасного путінського режиму набуло форм тотального політико-ідеологічного впливу в душі агресивного рашизму.

З політико-правової та безпекової точки зору збереження такої антиукраїнської структури в умовах російсько-української війни становить

реальну загрозу для духовної, інформаційної та державної безпеки України — як у теперішній час, так і в поствоєнний період. Ідеологія «руського міра», що надалі живиться через канали УПЦ МП, є інструментом гібридної агресії, спрямованої проти суверенітету, єдності та ідентичності українського народу.

Виходячи з цього, як з церковно-канонічної, так і з державно-правової та безпекової позиції, Держава Україна та Помісна Автокефальна Православна Церква України мають повне моральне, юридичне й канонічне право, а також обов'язок реагувати на цей виклик. Така реакція має бути спрямована на:

- припинення використання релігії як інструменту зовнішньої агресії;
- захист духовної суверенності Українського народу;
- ліквідацію маніпулятивного статусу церковної структури, яка прикриває ворожі інтереси;
- підтримку єдиної канонічної Помісної Автокефальної Православної Церкви України як інституційної спадкоємиці тисячолітньої православної традиції на українських землях.

Отже, духовна безпека, канонічний порядок та національні інтереси України вимагають не зволікати. Лише рішуче й послідовне утвердження єдності Українського народу в істинній Христовій Церкві — канонічній, автокефальній і вкоріненій у тисячолітню традицію — стане запорукою подолання чужинської й руйнівної духовної окупації, утвердження Божої істини, історичної правди, а також соборного і благословенного майбуття Української Держави, Нації та Церкви.

Список джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]// Офіційний вебсайт Верховної Ради України. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 3 червня 2025 р.).
2. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації»: Закон України від 23 квітня 1991 р. № 987-ХІІ [Електронний ресурс]// Офіційний вебсайт Верховної Ради України. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (дата звернення: 3 червня 2025 р.).
3. Закон України «Про національну безпеку України»: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII [Електронний ресурс]// Офіційний вебсайт Верховної Ради України. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 3 червня 2025 р.).

4. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III (зі змінами і доповненнями). — Статті 111, 111-1, 114-2, 436-2 [Електронний ресурс]// Офіційний вебсайт Верховної Ради України. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 3 червня 2025 р.).
5. Грамота Патріарха Московського Олексія II Ридигира про самоврядність Української Православної Церкви від 27 жовтня 1990 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Свято-Успенської Києво-Печерської Лаври. — Режим доступу: <https://lavra.ua/gramota-aleksiya-vtorogo-bozhieyu-milostiuyu-patriarha-moskovskogo-i-vseya-rusi-mitropolitu-kievskomu-i-vseya-ukrainy-filaretu/> (дата звернення: 3 червня 2025 р.).
6. Томос про автокефалію Православної Церкви України від 6 січня 2019 р. [Електронний ресурс]// Офіційний сайт Православної Церкви України. — Режим доступу: <https://www.pomisna.info/uk/document-post/patriarshyj-i-synodalnyj-tomos-nadannya-avtokefalnogo-tserkovnogo-ustroyu-pravoslavnij-tserkvi-v-ukrayini/> (дата звернення: 3 червня 2025 р.).
7. Книга правил святих Апостолів, Вселенських і Помісних Соборів і святих Отців [Електронний ресурс] // Парафія. – Режим доступу: <https://parafia.org.ua/biblioteka/svyatoottsivski-tvory/knyha-pravyl-svyatyh-apostoliv-vselenskyh-i-pomisnyh-soboriv-i-svyatyh-ottsiv/> (дата звернення: 3 червня 2025 р.).
8. Постанова Собору Української Православної Церкви від 27 травня 2022 року [Електронний ресурс] // УОС News. – 27.05.2022. – Режим доступу: <https://uos-news.church/2022/05/27/postanova-soboru-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-27-travnya-2022-roku/> (дата звернення: 3 червня 2025 р.).